

EXPLOTACIÓ DEL PATRIMONI IMMOBLE CONEGUT DE LA SEU DE GIRONA A L'ÈPOCA DEL BISBE BERENGUER DALMAU (1113/14-1144/45)

JOSEP CAMPRUBÍ SENSADA

Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica de la Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

L'objectiu d'aquest article és analitzar de quina manera la Seu i la canònica de Girona explotaven els béns que posseïen a l'època del bisbe Berenguer Dalmau i analitzar les dades que n'obtenim.

Paraules clau

Seu de Girona, bisbe, Berenguer Dalmau, patrimoni, catedral

Abstract

The aim of this article is to analyze how the Cathedral and the canonry of Girona exploited the assets they owned at the time of Bishop Berenguer Dalmau and to analyze the data we obtain.

Key words

Cathedral of Girona, bishop, Berenguer Dalmau, heritage

Que les seus episcopals i els monestirs posseïen quantioses propietats i drets és un fet innegable, però, ens hem parat mai a pensar com en treien rendiment? És evident que els membres de la comunitat que n'era propietària no podien pas treballar totes les terres i que necessitaven explotar-les d'alguna manera car, si no, per a què volien propietats si no en podien obtenir res?

La documentació conservada de l'època del bisbe Berenguer Dalmau (1113/14-1144/45) i alguns estudis previs d'aquesta època (Merino & De la Canal, 1819, p. 198-206; Martí & Marquès, 2006; Camprubí, 2012, 2016, 2017 i 2019) ens aporten dades que ens ajuden a analitzar els sistemes bàsics d'explotació patrimonial immoble i senyorial de la Seu de Girona i de la canònica en aquest ventall cronològic. És evident que no podem donar dades absolutes ja que en el transcurs dels anys s'han perdut documents,

i per tant informacions, però sí que, basant-nos en els que tenim, podem trobar quina és la tendència, és a dir, allò que es va repetint en una mostra àmplia sigui quina sigui la quantitat de documents que analitzem. Tot i que disposem de més de tres-cents textos de l'època d'aquest bisbe (Camprubí, 2012, annex documental), els que contenen informació sobre el tema amb prou feines es redueixen a vint-i-cinc. En aquest període els canonges de Girona van deixar més constància escrita de la propietat de la terra que no pas del sistema d'explotació, tal com demostra la quantitat de documents conservats referents a moviments patrimonials immobles, que arriben a la seixantena. Això s'explica pel fet que només es registraven els sistemes d'explotació quan hi havia canvis d'arrendataris o tenidors i, per tant, els casos en què els tractes es mantenien sense variació no els tenim documentats. I són precisament aquests canvis els que ens aporten la informació de què nosaltres disposem per elaborar aquest estudi. No coneixem altra manera de fer-ho.

En la documentació tant es parla de propietats de la canònica com de Santa Maria de la Seu. Nosaltres no creiem que sigui rellevant aquesta diferència i que són dues denominacions que s'usen indistintament ja que en darrer terme fan referència als mateixos administradors. Nosaltres també els usarem indistintament.

Completa aquest article un recull d'intervencions del bisbe en transaccions econòmiques i de béns relacionades amb esglésies del bisbat o amb testaments de persones amb pes econòmic i social, tal com es dedueix de la lectura de les seves disposicions. La interpretació d'aquestes accions ha passat desapercebuda per a la historiografia.

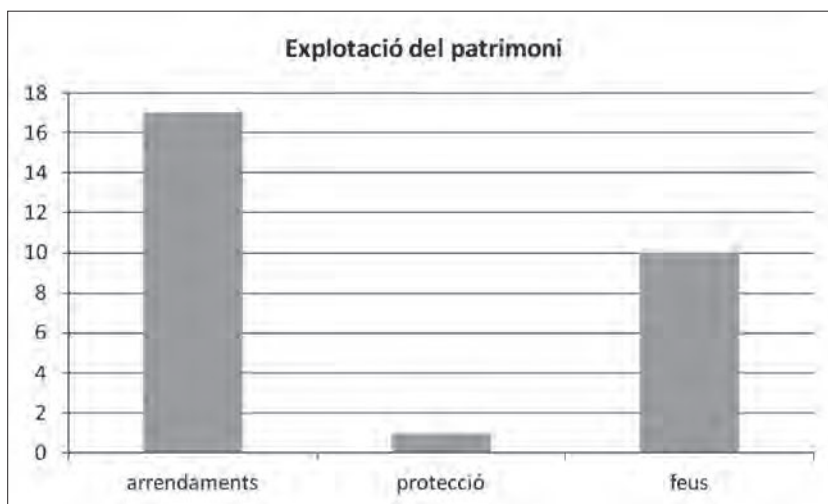
1. EXPLOTACIÓ ECONÒMICA DEL PATRIMONI IMMOBLE DE LA SEU

Si unifiquem criteris, hem constatat quatre modalitats d'explotació: rendes (que inclourien dècimes¹, primícies² i altres drets senyorials), arrendaments, protecció a canvi de cens, i feus. Les tres darreres modalitats són computables però no passa el mateix amb la primera ja que la Seu rarament deixava constància escrita dels cobraments.

¹ La desena part de la collita.

² Els primers fruits.

Si posem les dades computables en un gràfic, veurem com l'arrendament és la modalitat més documentada en aquest període, amb un 60,7%, seguida del feu, amb un 35,7% i testimonialment apareix la protecció.

1.1 Rendes incomputables

Una font usual d'ingressos de la Seu eren les rendes i els drets senyorials, sobretot dècimes, primícies i tasques³, normalment en espècies, però no les podem comptabilitzar perquè no queda constància escrita de la quantitat real que es recaptava de cada productor.

1.2 Arrendaments

Els textos utilitzen normalment les paraules *donació* o *cessió* per a traspassos de propietat de tota mena i no solen usar la paraula *arrendament*. El fet que ho sigui o no s'ha de deduir del que ens explica el contingut del document, com ara si es paga cens i a qui, si és una cessió temporal, etc. L'arrendament és una interpretació que ha de fer l'investigador d'avui dia basant-se en el context però, en canvi, els escriptors de l'època el diferenciaven bé d'altres traspassos diferents: som nosaltres els que no ho

³ L'onzena part de la collita aproximadament.

sabem veure. Aquest és un error que detectem sovint a la historiografia ja que de vegades els autors es fixen tan sols en el mot *donació* i no analitzen a fons el text, ja sigui perquè ignoren com fer-ho o perquè escriuen sense coneixement del context documental de l'època.

Ens han arribat alguns dels censos que la Seu o els canonges cobraven per arrendaments o tinences, que podien consistir en animals, monedes, treball, tasca, ordi o blat, etc., però la major part dels que existien són difícils de comptabilitzar perquè, tal com passava amb les dècimes i primícies, quan es feien els pagaments no se'n deixava constància escrita i per tant no podem saber quin era el volum real d'ingressos de la Seu.

Per la documentació conservada sabem que els canonges de l'església de Girona arrendaren a Arnau Adalbert de Lladrera un mas que tenien a la parròquia de Sant Llorenç d'Adri a canvi de cens i servei.⁴ Igualment el bisbe Berenguer de Girona i els canonges arrendaren a Guifré de Celrà, la seva esposa Sibila i llurs fills i descendents un camp a Celrà per tal que hi edificuessin un mas, això a canvi del cens d'un porc, servei i fidelitat als canonges.⁵

De vegades un particular feia una donació immoble a la Seu però la podia seguir treballant o tenint com a arrendatari vitalici. En alguns casos qui la cedia es desfeia definitivament de la propietat però en d'altres el que es feia era retornar a la Seu unes possessions que aquesta institució tenia arrendades a un particular, tracte que s'acabava de vegades per defunció, i que es renovava de nou amb la mateixa persona o amb els seus descendents. Així, el 22 de maig de 1116,⁶ el bisbe Berenguer de Girona i la canònica arrendaren a Ramon Berenguer de Jafre un alou que aquest mateix els havia cedit anteriorment i que el podria tenir mentre visqués ell o seus fills, però havia de pagar tasca a Déu, a la canònica i al batlle, no el podia empenyorar, donar o obstaculitzar, i quan morissin els fills la propietat retornaria a la canònica. De la mateixa manera Adaled Bernat i els seus fills Ramon, Guillem, Maria i Adaled, per remei de la seva ànima i de la dels seus familiars, el 21 de gener de 1133⁷ donaren a Déu i a la canònica de Santa Maria de la Seu de Girona un alou que tenien a la parròquia de Sant Joan de Borgonyà, el qual

⁴ El 3 d'abril de 1115. Arxiu Capitular de Girona (a partir d'ara ACG), pergamins, 155.

⁵ Entre 1135 i 1136. Arxiu Diocesà de Girona (a partir d'ara ADG), carpeta còpies, doc. 20.

⁶ ACG, pergamins, 160.

⁷ ACG, pergamins, 214; ACG, pergamins, 215.

els havia vingut per part de família. Podien seguir vivint a la propietat però cada any per Nadal haurien de pagar un cens que consistiria en tasca, una mitgera d'ordi, una mitgera d'ordi mòlt, un pernil i vuit diners. A canvi la Seu es comprometia a defensar-los.

Si la terra que la Seu arrendava havia tingut anteriorment un altre propietari o tenidor que no tenia cap relació amb el nou arrendatari, aquest fet podia aparèixer especificat al document per tal de deixar clar de quin bé es tractava. Per això quan el 24 d'agost de 1133⁸ els canonges de la Seu de Girona, amb el consentiment del bisbe, arrendaren a Bernat Guillem de Sant Martí Vell, pel cens d'un sou de plata, un alou a la parròquia de Sant Martí Vell, al Pla de Gallicà, especificaren que l'havien rebut de Guifré Guilabert i que ja el pare de Bernat Guillem l'havia tingut en feu per Guifré Guilabert. De la mateixa manera, a l'arrendament d'una tinença i d'una pagesia a canvi del cens d'un porc (no s'especifica on era, pel context potser prop de Cabanelles), feta per Arnau, sagristà i prepòsit, en representació de Santa Maria de la Seu (de Girona) el 2 de maig de 1142⁹ a Arnau Ramon de Cabanelles i als seus successors, s'especifica que anteriorment aquesta tinença la tenia Bernat Guifré.

Ens han arribat casos en què el que s'arrenda no és un bé immoble sinó uns drets. Així, Bernat d'Hostoles i Pere Sindreu, canonges de Santa Maria de la Seu (de Girona), amb el consentiment del bisbe i la canònica, el 21 de maig de 1130¹⁰ cediren a Ramon Sunila la quarta part del braçatge¹¹ i de tots els drets que la Seu posseïa en un hort al lloc anomenat el Mercadal (de Girona). Cada any hauria de pagar un cens de dos porcs i, si volgués vendre els drets que ara havia obtingut, hauria de demanar consentiment a la Seu. És a dir, que Ramon Sunila podia vendre o traspasar a una altra persona els drets rebuts però no la propietat de la terra, ja que no era seva sinó de la canònica.

A l'entorn dels anys vint o trenta del s. XII¹² es degué fer la convenença entre el bisbe Berenguer (de Girona) i Pere Ponç de Torroella per la qual aquest es comprometia a donar al bisbe cada any per la festivitat de Pentecosta¹³

⁸ ACG, pergamins, 225; ACG, Llibre *Transumpta Instrumentorum II*, ms. 156, full 17 vers.

⁹ ACG, pergamins, 242.

¹⁰ ACG, pergamins, 204.

¹¹ Dret d'una determinada part de la collita, sovint superior al que es pagava a la dècima o a la tasca.

¹² ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 35, primer text; ACG, Cartoral de Carlemany, p. 150.

¹³ Cinquanta dies després de Pasqua.

deu unces d'or o l'equivalent en plata o en un mul i fidelitat, a canvi de l'església de Llampaiés, tot i que en aquest cas dubtem si era un arrendament pròpiament dit o una concessió en feu. És possible que pertanyi a l'època del bisbe Berenguer Dalmau un text sense data¹⁴ en el qual s'explica que Bernat Ponç, la seva esposa Ermengarda i el seu fill Pere, amb el consentiment del bisbe, cediren a Ermengarda, futura esposa de Pere, cent monedes d'or, la batllia que tenien a Paret Ruff i totes les seves possessions, feus i drets, les quals havien rebut de part del bisbe. En aquest cas és el tenidor qui traspasa els drets que ha rebut de la Seu a una altra persona, i la canònica li dona el consentiment com a propietària que és dels béns.

En alguns casos el bisbe o la canònica hagueren d'intervenir en qüestions relacionades amb propietats de la Seu, possiblement per aclarir problemes entre arrendataris o tenidors. Sabem que el 18 de maig de 1117¹⁵ el bisbe Berenguer de Girona i la canònica confirmaren a Pere Ramon les plantes que aquest tenia a l'alou de Santa Maria de la Seu de Girona i a Sant Feliu, al lloc anomenat Burg de Santa Maria, per les quals havia de pagar cens al bisbe (o a la canònica/Seu representada pel bisbe). Així mateix Bernat Ramon, sagristà de l'església de Sant Feliu (de Girona), amb el consentiment del bisbe Berenguer i dels clergues (de la Seu), el 25 de maig de 1117¹⁶ confirmà a Ramon Mir, clergue de Sant Pere de Galligants, unes cases que aquest tenia a l'alou de Santa Maria de Girona, al burg de Sant Feliu, les quals havia rebut per testament del clergue Joan Ramon i per les quals havia de pagar cens al bisbe (suposem que en representació de la canònica). En aquest cas el clergue Joan Ramon traspasà uns drets però la propietat era de la canònica.

Hi ha un seguit de transaccions fetes dins l'alou de Santa Maria de Girona que necessitaren l'aprovació del bisbe ja que dita propietat pertanyia a la canònica. Per tant, si un particular havia obtingut de la Seu el dret d'ús sobre una casa, terra, etc. i el venia a un altre, podia cobrar pel traspàs tot i que la propietat final de l'alou on estava situat fos de la canònica. Esdevingué així en el cas de la venda d'unes cases que el prevere Gibert feu al clergue Joan Ramon el 30 d'agost de 1115,¹⁷ la venda d'unes cases de Trudgarda a Joan anomenat Mascarell i la seva esposa Guisla el 23 de febrer de 1120,¹⁸

¹⁴ ADG, Cartoral de Carlemany, p. 372-373.

¹⁵ ACG, pergamins, 165; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 344-345.

¹⁶ ACG, pergamins, 166; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 351.

¹⁷ ACG, pergamins, 161; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 334-335.

¹⁸ ACG, pergamins, 191, text vuitè; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 128.

la venda d'uns casals que feren Arnau Adal i la seva esposa Garsèn a Nadal el 2 de novembre de 1120,¹⁹ o la venda d'una dominicatura i propietat que el clergue Ramon Miró juntament amb Pere Ramon traspassaren a Bernat Ramon, clergue i sagristà de Sant Feliu el 21 de desembre de 1121.²⁰ En aquest mateix indret el 6 d'abril de 1130 Arnau Adal i la seva esposa Garsèn empenyoraren un forn al sagristà de la Seu Arnau Joan²¹ però no sabem distingir de forma clara si va actuar de forma particular o en nom de la Seu.

1.3 Concessions en feu

La Seu concedeix feus però no tenim constància que en rebí cap ni que per aquest fet es converteixi en vassalla. El benefici que n'obté és fidelitat, supeditació i protecció militar.

El 23 de febrer de 1114 s'estipulà una convenença amb Umbert de Basella per la qual Santa Maria de la Seu de Girona li cedí el castell de Juià amb els seus feus²² i a canvi Umbert els jurava fidelitat.²³ Tenim un altre jurament de fidelitat al bisbe Berenguer també pel castell de Juià, sense data, fet per Berenguer Guifré, fill d'Adalgarda, que potser també podríem situar a finals del s. XI o inicis del XII.²⁴ Això ens planteja un problema, ja que si el considerem de finals del segle XI faria referència al bisbe Berenguer Guifré (fora de l'època que estudiem) i si el considerem d'inicis del XII faria referència a Berenguer Dalmau o potser fins i tot al seu successor Berenguer de Llers. Per tant, no podem assegurar del cert que sigui del període cronològic que estudiem.

El 1123 es redactà un document²⁵ en el qual Ramon Arnau i la seva família reconeixien les propietats de la Seu a Sant Sadurní de Salzet i renunciaven a qualsevol dret i, un cop hagueren reconegut la propietat, al mateix moment

¹⁹ ACG, pergamins, 191, text primer; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 323-324.

²⁰ ACG, pergamins, 183; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 345-346.

²¹ ADG, Cartoral de Carlemany, p. 339.

²² ADG, pergamins de la Mitra, calaix 3, doc. 128; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 153-154; ADG, llibre *Rubrici Colorati*, full 153 recte i vers; ACG, Llibre Verd de la Catedral de Girona, full 146 vers.

²³ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 1, doc. 87; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 154; ADG, *Rubrici Colorati*, full 153 vers-154 recte; ACG, LLVCG, full 146 vers.

²⁴ ADG, Cartoral de Carlemany, pàg. 154; LLVCG, full 147 recte.

²⁵ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 97.

el bisbe els la cedí en feu²⁶ i aquests li juraren fidelitat.²⁷ Aquestes persones ocuparien el lloc que hauria quedat buit després de la mort de l'antic tenidor o feudatari, anomenat Berenguer Amat, que testà el 1121.²⁸

El bisbe Berenguer de Girona, el 3 de gener de 1138/39,²⁹ donà³⁰ a Arnau Guifré el mas on aquest habitava amb els camps d'herba i vinyes i, a més, li cedí en feu la meitat de les dècimes de Sant Vicenç de Rupjà.

Sabem que la Seu, en una permuta feta el 16 de juny de 1136,³¹ concedí a Umbert de Cruïlles un feu anomenat d'Oliver, i que el 24 de juliol de 1136/37,³² en una altra permuta, concedí a Dalmau de Peratallada el feu d'una terra anomenada Torenà.

Ens han arribat un seguit de juraments de fidelitat vers el bisbe (suposem que en representació de la Seu) en els quals no s'especifica quin és el bé que s'ha infeudat. El primer és del 26 d'octubre de 1122³³ i en ell Ponç, fill de la vescomtessa Elvira, jura fidelitat al bisbe Berenguer i promet respectar el bisbat de Santa Maria de Girona i els seus béns. Es tracta del vescomte de Girona Ponç II i l'acció correspon a un dels seus primers actes coneguts amb aquest títol (Fluvià, 1989, p. 181), és a dir, que tot just començar hagué de fer-se vassall de la Seu, fet indicador de la protecció que la canònica de Santa Maria rebia del comte de Barcelona i dels seus subordinats (Camprubí, 2019).

A inicis del XII, potser als anys vint o trenta,³⁴ Pere Ponç jura fidelitat al bisbe Berenguer, promet no fer-li cap mal i en cas de guerra ajudar-lo amb els castells de Rocamora i Torroella, excepte si s'ha d'atacar al comte d'Empúries. Coneixem un altre jurament de fidelitat de Pere Ponç vers el bisbe Berenguer

²⁶ Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 94; ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 96a; ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 72; ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 96b; ADG, Cartoral de Carlemany, pp. 236-237.

²⁷ ADG, pergamins de la Mitra, calaix 17, núm. 152; ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 96a (segon document); ADG, Cartoral de Carlemany, p. 237.

²⁸ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 79.

²⁹ ADG, Cartoral de Carlemany, p. 233.

³⁰ No tenim clar si fou pròpiament una cessió o un arrendament.

³¹ Cartoral de Carlemany, p. 127-128; Llibre Verd de la Catedral de Girona, full 194 vers.

³² ADG, Cartoral de Carlemany, p. 166-167; ACG, Llibre Verd de la Catedral de Girona, full 95 recte.

³³ ADG, Cartoral de Carlemany, p. 147-148.

³⁴ ADG, Pergamins de la mitra, calaix 20, doc. 35, segon text; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 150-151. Creiem que ha d'ésser d'aquesta època ja que Pere Ponç de Torroella el trobem esmentat el 1122 (ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 24) i el 1131/32 (ACG, pergamins, 213).

de Girona, fet possiblement a l'entorn de 1122.³⁵ En aquest text s'especifica que els seus pares també havien jurat fidelitat al bisbe i això ens fa suposar que el feu que havien rebut els pares de part de la Seu ara se cedeix al fill.

Potser fou a inicis del XII³⁶ quan Ponç Guillem jurà fidelitat al bisbe Berenguer de Girona, prometé no fer-li cap mal i, en cas de guerra, ajudar-lo amb els castells de Rocamora i Torroella, excepte si s'havia d'atacar al comte d'Empúries. Aquests dos darrers juraments segurament estaven fets per pare i fill i es devia tractar d'una infeudació al pare i després al fill, i per això tots dos es troben copiats posteriorment en un mateix pergami.

Sabem que a la primera meitat del s. XII³⁷ altra vegada Ponç Guillem, fill d'Em, ara juntament amb el seu fill Guifré i amb Guisla, juraren fidelitat al bisbe Berenguer de Girona i prometeren no atacar-lo des del castell de Torroella (de Montgrí) ni tocar els censos que la Seu tenia a la vila d'Ullà,

³⁵ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 44, segon text; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 150; ACG, Llibre Verd de la Catedral de Girona, full 209 recte.

³⁶ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 35, tercer text; ADG, Cartoral de Carlemany, pp.151. El text està en un pergami en el qual hi ha tres textos. El segon i tercer són juraments de fidelitat idèntics, lletra per lletra, i només canvien els noms dels protagonistes. Per això a l'inici del tercer hi ha un espai en blanc que correspondria al nom de la mare que, com que era diferent del segon, es deixà incomplet. Al Cartoral de Carlemany, quan copien, equivoquen el final del tercer, ja que en lloc de col·locar-hi *Poncius* hi deixen *Petrus*, com en el segon text. Tot i que no l'hem localitzat enlloc més, per la filiació, Ponç Guillem podria ser el pare de Pere Ponç, que també havia tingut els castells de Rocamora i Torroella i, com ell, també havia fet jurament de fidelitat al bisbe. Això explicaria per què apareixen els tres textos copiats al mateix pergami: eren la mateixa família.

³⁷ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 44, text primer; Cartoral de Carlemany, p. 148; ACG, Llibre Verd de la Catedral de Girona, 209 recte. Mossèn J. Marquès, al regest fet sobre el pergami de la Mitra (Marquès, 1984, doc. 29, p. 13), el data entre 1116 i 1140 coincidint amb els anys en els quals hi ha un bisbe anomenat Berenguer (Berenguer Dalmau). Posteriorment, a la transcripció de la versió del Cartoral de Carlemany (Marquès, 1993, doc. 145, p. 274-275) canvia de parer car fa una referència a l'original on diu que aquest està escrit en lletra del s. XI i que ha d'ésser anterior a la mort del comte Ponç I d'Empúries, que lliga amb l'època del bisbe Berenguer Guifré de finals del s. XI. Ramon Martí (1997a, doc. 437, p. 449-450) el considera d'entre 1051 i 1093. Nosaltres creiem que caldria col·locar el text a inicis del s. XII ja que llavors existeix un comte d'Empúries anomenat Ponç Hug, net del comte Hug (vegeu Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, pergamins de Ramon Berenguer III, doc. 291, de l'any 1127), i en aquesta època també tenim documentat un Ponç Guillem pare de Guillem Ponç, d'Arnau, Ramon i Bernat (vegeu ADG, Cartoral de Carlemany, p. 362-363, de 1139/40), sens dubte els protagonistes del document que ara discutim. Fins i tot podria ser que el bisbe esmentat no fos Berenguer Dalmau sinó el seu successor, Berenguer de Llers, que trobem a la documentació de la Seu entre 1145 i 1160. Ponç Guillem està casat amb Guisla i precisament el document ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 20, doc. 35, segon text, ens diu que Pere Ponç és fill de Guisla. Per tant, Pere Ponç ha d'ésser el fill de Pere Ponç i Guisla, que gaudeix o hereta els drets dels castells de Rocamora i Montgrí.

la qual ells posseïen en feu, excepte aquells que havien rebut per part del comte Ponç (d'Empúries).

1.4 Protecció a canvi de cens

Només n'hem sabut trobar un cas. Aquesta modalitat no és ben bé un guany atribuïble a l'explotació de cap bé immoble o dret, sinó que és conseqüència de l'explotació del poder social i polític que tenia la Seu i que li permetia protegir determinades persones. Es tracta de Ramon Mir i família, que l'1 de desembre de 1127³⁸ posaren sota protecció de la Seu una batllia i una coromina amb cases a la parròquia de Santa Eulàlia de Pujals a canvi del cens anual d'una emina d'ordi.

2. EL BISBE COM A TESTIMONI DE TRANSACCIONS FORANES A LA SEU

De vegades se sol·licitava la presència del bisbe per donar més solemnitat, validesa, autenticitat i prestigi a una transacció. Així, el 8 de juliol de 1129/30 (Monsalvatje, 1902, núm. 579) l'abat Berenguer de Santa Maria de la Grassa vengué al monestir de Sant Pere de Besalú un mas situat a la parròquia de Sant Andreu del Coll per cent cinquanta sous i trenta morabatins, una transacció que es feu en presència, entre d'altres, del bisbe Berenguer, de l'ardiaca Guifré (de Besalú) i del vescomte Pere, personatge aquest darrer que cobrà quaranta sous de moneda òptima per consentir la venda. De la mateixa manera el bisbe signà en una transacció indeterminada de béns entre Bernat i Pere Engilbert en la qual hi havia un dret de cens a favor d'una església però no sabem quina era, ja que el mal estat del document només ens permet llegir bé l'escatocol.³⁹

La presència del bisbe es detecta en algunes transaccions relacionades amb el monestir de Vilabertran, l'abat del qual era per defecte ardiaca de Girona (Camprubí, 2012).⁴⁰ El 23 de març de 1117 (Marquès, 1995, doc. 392) juntament amb el bisbe Arnau de Carcassona, signaren la venda d'uns aous a Sant Feliu del Bac feta per Bernat Ekardi a Santa Maria de Vilabertran,

³⁸ ADG, Cartoral de Carlemany, p. 255.

³⁹ Possiblement del 14 de desembre de 1137, ACG, pergamins, carpeta còpies, sense classificar.

⁴⁰ Vegeu l'apartat "Organització interna de la canònica a inicis del s. XII".

document en el qual hi havia la promesa d'ofrir un dels seus fills a dita església. Signà també la venda d'uns alous i la cessió d'uns altres que Bernat Adalbert de Navata feu al monestir de Vilabertran el 22 de febrer de 1125 (Marquès, 1995, doc. 440). El bisbe apareix el 17 de juny de 1119/20 (Marquès, 1995, doc. 410, el data de 1120) quan Dalmau Berenguer, vescomte de Rocabertí (comtat d'Empúries-Peralada), donà al monestir de Vilabertran una vinya que retenia injustament i un alou a Cabanelles. A canvi rebé de l'abat una lliura de plata i un mul valorat en cinc lliures de plata. El bisbe tornava a validar amb la seva signatura els interessos del cenobi quan Rotllan de Soler i el seu germà Berenguer, l'1 de maig de 1121 (Marquès, 1995, doc. 418), donaven a Santa Maria de Vilabertran el mas de Púdols i un seguit de possessions que el germà dels atorgants, Bernat Guillem, havia donat a Santa Maria de Vilabertran després d'haver-les heretat. Segons diu el document, en aquestes transaccions hi havia hagut un error i ara es rectificava. Ramon Eribau de Palol el 13 de novembre de 1133 (Marquès, 1995, doc. 480) confirmà la donació d'uns béns situats a Sant Feliu de Guàrdia que el seu pare havia cedit al monestir de Vilabertran. A canvi, i amb el consentiment del bisbe Berenguer, de Bernat Adalbert de Navata i del seu fill Bernat, rebia de l'abat Berenguer les possessions que el monestir de Vilabertran tenia a Espinavessa, a Vilert i al lloc de Forques.

En altres casos el bisbe degué fer acte de presència per raó de la seva dignitat o per amistat amb algun dels protagonistes, sempre grans propietaris o senyors, tal com podem deduir pel context documental en què es troben. Apareix la seva signatura a la donació que Bernat Ponç i la seva esposa Bonadona, juntament amb llur fill Ponç, per remei de la seva ànima, feren a Déu i a l'Hospital de Jerusalem el 31 de març de 1138⁴¹ i que consistia en un alou que tenien al comtat d'Empúries, al terme de la parròquia de Sant Sadurní de Garriguelles, al puig sobre la coma de Vallmajor. Bernat de Peratallada, senyor del lloc, el deixava lliure dels drets que hi tenia per raó del seu domini i batllia. Aquest darrer creiem identificar-lo amb el germà del bisbe.⁴²

També apareix la seva signatura en testaments i condicions sacramentals de personatges amb pes econòmic i social. Hi és al testament de Berenguer

⁴¹ ACG, pergamins, 229; ACG, carpeta còpies, doc. 29, segon text.

⁴² Real Academia de la Historia de Madrid, *De las antigüedades del Monasterio de San Martín Sacosta* (ms. 9/2309), p. 42.

Amat, el 26 de febrer de 1121,⁴³ vassall de la Seu per raó d'un feu a Sant Sadurní de Salzet,⁴⁴ i al de Berenguer Arnau, fet el 28 de maig de 1128 (Marquès, 1995, doc. 452). Apareix com a marmessor a les condicions sacramentals de Ramon Guillem de Caldes, l'11 de juny de 1131 (Marquès, 1995, doc. 472), del noble Rimbau de Basella, el 12 de maig de 1131/32⁴⁵ i de Pere Ameli, el 12 d'agost de 1137.⁴⁶

3. CONCLUSIONS

Les modalitats d'explotació patrimonial que hem localitzat són: rendes, arrendaments, feus i protecció.

- *Rendes*. Els canonges i la Seu devien obtenir ingressos a través de les dècimes, les primícies, les tasques i altres drets, impossibles de quantificar atès que normalment es cobrava segons el resultat de la collita i que en aquesta època no es deixava constància escrita de la quantitat recaptada.
- *Arrendament*. Ja sigui de béns immobles o de drets, a la documentació conservada d'aquesta època dobla en nombre els feus. Els arrendataris podien vendre o traspasar a un tercer l'arrendament obtingut, ja fos de béns immobles o de drets, però sempre la propietat romania en mans de la Seu que era qui autoritzava els traspassos. La major part dels béns immobles arrendats formen part d'algun alou, és a dir, que la canònica en té la propietat plena (Martí, 1997b).

Per la tinença dels béns o drets cada any l'arrendatari havia de pagar a l'arrendador un cens que, en els nostres exemples, es tracta de serveis, un o dos porcs, tasca, mides (mitgeres) d'ordi, pernils, vuit diners, deu unces d'or o altres coses que no s'especifica què són. Que es pagués més o menys devia dependre del tracte que prèviament haguessin fet les dues parts i de l'extensió i valor dels béns o drets arrendats. Fins i tot és possible que en alguns casos el cens fos només el pagament pel dret de tenir el bé i que a més a més s'hagués de pagar tasca, prestació que

⁴³ ADG, Pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 79.

⁴⁴ Per exemple ADG, pergamins de la Mitra, calaix 17, doc. 152 i també al calaix 17, doc. 96a; ADG, Cartoral de Carlemany, p. 237.

⁴⁵ ACG, pergamins, 218.

⁴⁶ ACG, pergamins, 231.

- ens apareix esmentada en dos dels nostres exemples. D'altra manera no s'explica per què s'arrenden algunes propietats amb censos baixos.
- *Feus*. Amb la infeudació de béns la Seu es garanteix la fidelitat de gent poderosa, és a dir, crea al seu voltant un teixit de persones importants disposades a defensar els interessos de la canònica i així dissuadir els enemics de possibles accions en contra dels seus interessos o propietats. Dels feus no n'obté cap rendiment material sinó social, polític i, per què no, també militar.
  - *Protecció*. Hi ha molt poques referències sobre persones que s'encomanen a la protecció de la Seu a canvi d'un cens, un tipus de modalitat d'explotació que no sorgeix d'una propietat immoble o d'un dret sinó del poder social que tenia aquesta institució.

A l'època del bisbe Bernat Umbert (1093/94-1110), antecessor del bisbe Berenguer Dalmau,⁴⁷ la modalitat que més ens apareix documentada és la cessió en feu, que gairebé triplica els arrendaments (Camprubí, 2016, p. 47-51). Què vol dir això? Al nostre parer, no significa que en una època s'utilitzés preferentment la cessió en feu i en la següent decaigués i els arrendaments fossin més usuals: el que ens indica és que possiblement en un període es van fer menys documents d'arrendaments nous que en l'altre i que per això no ho tenim tan documentat, fet al qual hem de sumar les possibles pèrdues documentals que hi poguéssim haver hagut amb el pas del temps. Per això l'anàlisi de les nostres dades, o les que pugui trobar qualsevol altra persona en aquestes èpoques, no s'ha de fer cercant valors absoluts sinó tendències. I la tendència és que en època del bisbe Berenguer Dalmau els arrendaments nous ens apareixen més documentats que els canvis de feudataris i que gràcies a aquests textos podem fer-nos una idea de la seva tipologia, de les condicions en què es feien i de les preferències que tenia la Seu i els canonges a l'hora d'explotar el patrimoni, informacions que en altres períodes no queden tan documentades.

Finalment, a través d'aquest estudi veiem com el bisbe també fa acte de presència, per raó de la seva dignitat, en transaccions que, d'una manera o altra, afecten esglésies i monestirs situats dins del bisbat, i també intervé en testaments de persones posseïdores de propietats i, per tant, d'un determinat

⁴⁷ Entre els bisbes Bernat Umbert i Berenguer Dalmau tradicionalment s'hi ha col·locat un bisbe electe anomenat Ramon, però és un personatge inexistent. Vegeu Camprubí 2017.

pes econòmic i/o social, ja sigui com a testimoni o com a marmessor, i que no ho fa per raons pietoses o religioses, com generalment s'ha interpretat, sinó com a conseqüència del poder que representa.

BIBLIOGRAFIA

CAMPRUBÍ SENSADA, Josep:

(2012) *La Catedral de Girona entre 1101 i 1144. Col·lecció Diplomàtica i Estudi Històric*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra). Tesi doctoral consultable a <https://ddd.uab.cat/record/127773>.

(2016) "Santa Maria de la Seu de Girona a l'època del bisbe Bernat Umbert (1193/94-1110)". *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 89, Barcelona: Balmesiana, p. 19-54.

(2017) "Linexistent bisbe Ramon de Girona i les falses supeditacions comtals de l'església de Santa Maria de Besalú a Sant Ruf d'Avinyó (finals s. XI-inicis del XII)". *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. 90, Barcelona: Balmesiana, p. 25-40.

(2019) "Berenguer Dalmau, bisbe de Girona 1113-14/1144-45: les seves funcions com a cap espiritual, com a testimoni dels comtes de Barcelona i com a jutge". *Afers, fulls de Recerca i Pensament*, núm. 92, Catarroja, p. 227-254.

MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria:

(1984) *Pergamins de la Mitra (891-1687)*, Arxiu Diocesà de Girona, Girona, Institut d'Estudis Gironins, Monografies núm. 10.

(1995) *Esriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)*, col. Monografies Empordaneses, núm. 1, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos.

MARTÍ BONET, Josep Maria; MARQUÈS PLANAGUMÀ, Josep Maria (2006). *Historia de las Diócesis Españolas, vol. 2, Barcelona, Terrassa, Sant Feliu de Llobregat, Girona*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.

MARTÍ CASTELLÓ, Ramon:

(1997a) *Col·lecció Diplomàtica de la Seu de Girona*, Col. Diplomataris, vol. 13. Barcelona: Fundació Noguera.

(1997b) "L'alou a la documentació catalana d'època comtal: solució d'un problema historiogràfic genèric". *La vida medieval als dos vessants del Brineu. Actes del 4t curs d'Arqueologia d'Andorra*. Andorra: Patrimoni Cultural, p. 28-60.

MERINO, Antolín; CANAL, José de la (1819). *España Sagrada*, tomo XLIII, tratado 81. Madrid: Imprenta de don José del Collado.

MONSALVATJE FOSSAS, Francisco (1902). *Colección Diplomática del Condado de Besalú*, vol. XII. Olot: Imprenta de Juan Bonet.

PLADEVALL FONT, Antoni (2007). *Història de l'Església a Catalunya*. Barcelona: Claret.

[Recepció de l'article: 16-2-2021]

[Acceptació de l'article: 18-5-2021]